

Spremni za ratove sećanja:

SLUČAJ SPOMEN-PLOČE HOS
U HRVATSKOJ

Fondacija Fond za humanitarno pravo

Spremni za ratove sećanja:

SLUČAJ SPOMEN-PLOČE HOS
U HRVATSKOJ

Beograd, novembar 2023.

Fondacija Fond za humanitarno pravo

Sadržaj

SAŽETAK	5
1. PRISUSTVO I KORIŠĆENJE POZDRAVA ZA DOM SPREMNI U HRVATSKOJ	7
2. HRVATSKI RATNI VETERANI	10
3. HRVATSKE OBRAMBENE SNAGE	13
4. SPOMEN-PLOČA HOS	16
5. DOKUMENT DIJALOGA KAO ODGOVOR NA SPOMEN-PLOČU HOS	18
6. RATNI NARATIV I DEKLARACIJA O DOMOVINSKOM RATU	20
7. ZAKLJUČCI	23
8. REFERENCE	24

Sažetak

Ovaj izveštaj se fokusira na Hrvatsku i upotrebu govora mržnje i kontroverznih simbola za održavanje simboličkih granica, jačanje jednostrane verzije prošlosti i mobilizaciju birača. Prisustvo i upotreba ustaškog pozdrava *Za dom spremni* (prošireno, i dalje: ZDS) dosledan su primer tih tendencija. Poslednjih godina, taj pozdrav se sve više prepliće s nasleđem Drugog svetskog rata i hrvatskog rata za nezavisnost devedesetih godina prošlog veka (koji se pretežno naziva *Domovinski rat* na hrvatskom jeziku), istovremeno odražavajući uspon nacionalizma i radikalno desničarskih stranaka i pokreta u Hrvatskoj, kao i u inostranstvu. Izveštaj predstavlja uvide u načine na koje se ZDS koristi za reifikaciju nacionalnog identiteta, dok se usredsređuje na neke od glavnih aktera koji ovekovečuju tu dinamiku, kao što su političari i ratni veterani. Shodno tome, ovaj izveštaj se prvenstveno fokusira na slučaj spomen-ploče koju su 2016. godine podigli bivši pripadnici paravojne jedinice Hrvatskih obrambenih snaga, a koja je sadržala pozdrav ZDS. U jednom trenutku čak preteći da će srušiti vladu, slučaj pokazuje kako se pozdrav koristi za održavanje dominantnog narativa o *Domovinskom ratu*.

Prvi deo predstavlja pregled upotrebe i prisustva pozdrava ZDS u savremenoj Hrvatskoj, tačnije, nakon pristupanja Hrvatske Evropskoj uniji u julu 2013. godine. U drugom delu izveštaja razmatraju se uloge hrvatskih branitelja iz *Domovinskog rata* u hrvatskoj politici i društvu, a potom sledi deo o Hrvatskim obrambenim snagama (HOS), paravojnoj jedinici koja je bila aktivna tokom *Domovinskog rata*. Slučaj spomen-ploče HOS koja je izazvala oštru lokalnu i međunarodnu reakciju 2016. i 2017. godine zbog natpisa s pozdravom ZDS razmatra se u narednom delu izveštaja. Pretposlednji deo uvodi Dokument dijaloga kao odgovor na ploču HOS, dok se u završnom delu razmatra preplitanje pozdrava sa ustaljenim narativom o *Domovinskom ratu*.

1. Prisustvo i korišćenje pozdrava Za dom spremni u Hrvatskoj

Kada je reč o nacionalistički podstaknutom govoru mržnje u Hrvatskoj, njegovo prisustvo se dominantno reflektuje kroz simbole koji hvale nasleđe nacističke i fašističke Nezavisne Države Hrvatske (NDH), koja je postojala od 1941. do 1945. godine. Pozdrav ZDS, kao zvanični pozdrav ustaškog režima NDH, korišćen je u dokumentima i deklaracijama koji su hiljade nevinih civila slale u smrt.¹

U savremenoj Hrvatskoj, ZDS se može posmatrati kao primer govora mržnje, ali i kao kontroverzan simbol. Za mnoge u Hrvatskoj i susednim zemljama pozdrav se tumači kao govor mržnje koji zagovara radikalne desničarske stavove, dok kao kontroverzan simbol znatno otežava pokušaje da mu se suprotstave ili ga regulišu jer su ga kao simbol *Domovinskog rata* prisvojile neke organizacije ratnih veterana, političari i radikalne desničarske partije, grupe i pojedinci. Nema sumnje da „isti predmet može simbolizovati dve sasvim različite ideje i emocije, a specifično značenje zavisi od konteksta u kojem se simbol koristi“.² Međutim, iako simboli svakako imaju kapacitet da steknu dodatna značenja, to ne znači da izvorna značenja na neki način nestaju. Upravo to je obično služilo kao argument u korist ZDS od strane političara, udruženja ratnih veterana i radikalno desnih organizacija i stranaka; odnosno to da je ZDS pre svega simbol pobede i odbrane Hrvatske tokom

---

1 Mataušić, Nataša. *Jasenovac 1941. - 1945. Logor Smrti I Radni Logor*. Jasenovac: Javna Ustanova Spomen-Područje Jasenovac, 2003.

2 Mach, Zdzisław. *Symbols, conflict and identity: Essays in political anthropology*, 25. Albany: State University of New York Press, 1993.

Domovinskog rata i da nema nikakve veze – ili je ima vrlo malo – sa ustaškim režimom u Drugom svetskom ratu. To je, naravno, daleko od legitimnog argumenta jer je ZDS korišćen upravo sa ciljem evociranja ustaške zaostavštine tokom *Domovinskog rata*.³

Pored upotrebe pozdrava od strane nekih organizacija ratnih veterana, ZDS je bio deo različitih kulturnih slojeva i korišćen je za obnavljanje nacionalnog identiteta, kao i za jačanje utvrđenih ratnih narativa. Neki istaknuti slučajevi uključuju upotrebu ZDS tokom fudbalskih utakmica, što je pokazalo značaj fudbala za izgradnju i širenje kolektivnog pamćenja.⁴ Proliferacija i upotreba ZDS na hrvatskim desničarskim fejsbuk stranicama ukazivale su na tendenciju reprodukcije pojma *hrvatstva* nasuprot pojmu *jugoslovenstva* kroz održavanje simboličkih podela između *nas* i *njih*, odnosno percipiranog neprijatelja.⁵ Taj pozdrav je takođe bio deo komemorativnih praksi, posebno godišnje komemoracije u Blajburgu.⁶

Muzičar Marko Perković Tompson je među najuticajnijim nacionalističkim ličnostima u hrvatskoj popularnoj kulturi, a postao je poznat tokom *Domovinskog rata* svojom pesmom „Bojna Čavoglave“, koja počinje pozdravom ZDS. Pesa sadrži polarizujuće stihove, najblaže rečeno, kada Tompson peva da srpski neprijatelji neće ući u njegovo selo sve dok su Hrvati živi. Uprkos njegovim kontroverznim nastupima, početkom leta 2020. godine, Viši prekršajni sud u Zagrebu presudio je da Tompson nije narušio javni red i mir skandirajući ustaški pozdrav na koncertu.⁷ Naime, sudije su većinski odlučile da pozdrav

3 Veselinović, Velimir. "Franjo Tuđman i Pravaši." *Politička misao* 53, no. 1 (2016): 71–102.

4 Brentin, Dario. "Ready for the Homeland? Ritual, Remembrance, and Political Extremism in Croatian Football." *Nationalities Papers* 44, no. 6 (2016): 860–76. <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.1136996>.

5 Damcevic, Katarina, and Filip Rodik. "Ready for the Homeland: Hate Speech on Croatian Right-Wing Public Facebook Pages." *Romanian Journal of Communication and Public Relations* 20, no. 3 (2019): 31–52. <https://doi.org/10.21018/rjcp.2018.3.264>.

6 Godišnji hrvatski desničarski skup u Blajburgu, u Austriji, obeležava smrt hrvatskih vojnika i civila saveznika nacista. Austrija je 2019. godine zabranila dva hrvatska ustaška simbola: slovo „U“ s granatom i grb šahovnice s belim poljem prvo ispod stilizovanog slova „U“, koje se koristi na zastavi NDH.

Pavlaković, Vjeran, Dario Brentin, and Davor Pauković. "The Controversial Commemoration: Transnational Approaches to Remembering Bleiburg." *Politička misao* 55, no. 2 (2018): 7–32. <https://doi.org/10.20901/pm.55.2.01>. ; Rudic, Filip. "Austria Bans Two Croatian Ustasa Symbols (Austrija Zabranjuje Dva Hrvatska Ustaška Simbola)." *Balkan Insight*, February 13, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/02/13/austria-bans-two-croatian-ustasa-symbols/>.

7 Vladislavjevic, Anja. "Croatian Court Rules 'Thompson' Song Did Not Break Law (Hrvatski Sud Je Odlučio Da Pesma 'Tompsona' Nije Prekršila Zakon)." *Balkan Insight*, June 4, 2020. <https://balkaninsight.com/2020/06/03/croatian-court-rules-thompson-song-did-not-break-law/>.

na početku Tompsonove pesme ne predstavlja prekršaj kada je autor izvodi u izvornom obliku. Petnaest od dvadeset prisutnih sudija presudilo je u korist toga da pozdrav ostane deo Tompsonove pesme, dok je četvero sudija ostalo u svom stavu prema kojem javnu upotrebu pozdrava (uvek i bez obzira na okolnosti) smatraju nezakonitom jer predstavlja prekršaj.⁸

Iste godine u Zagrebu se okupila grupa zagrebačkih fudbalskih navijača Dinama, tačnije članovi grupe Bad Blue Boys Ultras, držeći upaljene baklje i transparent sa sloganom „Jebat ćemo srpske žene i djecu“, uz pozdrav ZDS. Nosili su i zastave Hrvatskih obrambenih snaga, paravojne jedinice koja je bila aktivna tokom *Domovinskog rata* i ostala ozloglašena po upotrebi ustaških simbola. Odgovori na incident bili su neposredni i pretežno osuđujuć, posebno s obzirom na prisustvo eksplicitnog poziva na nasilje, a dolazili su od političara, naučnika i šire javnosti. Uprkos žestokim reakcijama, incident nije rezultirao razvojem nikakvih konkretnih inicijativa niti propisa usmerenih ka ublažavanju upotrebe ustaških oznaka.⁹

U kontekstu stavova javnosti prema spornim simbolima, autori Nebojša Blanuša i Enes Kulenović sproveli su anketno istraživanje o tendenciji građana Hrvatske da pravno sankcionišu govor mržnje i sporne simbole koji su povezani s fašizmom i komunizmom.¹⁰ Rezultati njihovog istraživanja pokazali su da bi više od 80% građana zabranilo direktan govor mržnje prema određenim grupama, što uključuje i upotrebu nacističkih simbola. 47% građana, međutim, zalaže se za očuvanje spomenika iz *Domovinskog rata* koji sadrže pozdrav *Za dom spremni*.¹¹ Relevantno pitanje koje proizlazi iz navedenih rezultata jeste da li taj pozdrav veliki deo onih 80% koji su za sankcionisanje govora mržnje doživljava kao govor mržnje.

8 Lukić, Slavica. "Thompson Smije Vikati 'za Dom Spremnii' Na Početku PJESME 'Bojna Čavoglave' Visoki Prekršajni Sud Donio Odluku Koja Je Obvezujuća Za Sve Suce Tog Suda." *Jutarnji*, June 3, 2020. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/thompson-smije-vikati-za-dom-spremnii-na-pocetku-pjesme-bojna-cavoglave-visoki-prekršajni-sud-donio-odluku-koja-je-obvezujuća-za-sve-suce-tog-suda-10368703>.

9 Vladislavljević, Anja. "Zagreb Fans' Obscene Anti-Serb Banner Sparks Outrage (Sramotan Antisrpski Transparent Zagrebačkih Navijača Izaziva Gnev)." *Balkan Insight*, June 18, 2020. <https://balkaninsight.com/2020/06/12/zagreb-fans-obscene-anti-serb-banner-sparks-outrage/>.

10 Blanuša, Nebojša, and Enes Kulenović. "Hate Speech, Contentious Symbols and Politics of Memory: Survey Research on Croatian Citizens' Attitudes." *Croatian Political Science Review* 55, no. 4 (2018): 176–202.

11 *Ibid.*, 198.

2. Hrvatski ratni veterani

Veterani *Domovinskog rata* u Hrvatskoj održavaju visoku poziciju u društvu i politici i često ih nacionalni mediji i političari nazivaju kreatorima Hrvatske.¹² Kao što je pokazano u naučnim istraživanjima, hrvatski ratni veterani smatraju se oličenjem hrvatskog ratnog narativa o žrtvovanju, odbrani i žrtvama, dok se njihov simbolički status najbolje odražava u smislu njihovog centralnog odnosa prema ratnom narativu.¹³

Činjenica da se pretežno nazivaju *braniteljima* – a i sami preferiraju taj termin – indikativna je.¹⁴ Naime, *branitelj* je koncipiran kao „moćni akter koji je branio, a time i olakšao preporod Hrvatske nesebičnim žrtvovanjem na 'oltaru Otadžbine'“.¹⁵ Shodno tome, *branitelji* su važan predmet proučavanja, posebno zbog „njihovog potencijala da izazovu nemir u javnosti, njihove uloge u prenošenju normi i njihove političke bliskosti sa HDZ-om“.¹⁶ Blizina političkoj stranci na vlasti takođe je osigurala da *branitelji* mogu da iskoriste simbole kako bi unapredili svoje političke ciljeve, dobili pristup državnom finansiranju i održali relativno pozitivnu medijsku pokrivenost.¹⁷

12 Jović, Dejan. *Rat i Mir: Politika Identiteta U Suvremenoj Hrvatskoj*. Zaporešić: Fraktura, 2017.

13 Sokolić, Ivor. "Heroes at the Margins. Veterans, Elites, and the Narrative of War." Essay. In *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, edited by Vjeran Pavlaković and Davor Pauković, 143–59. London: Routledge, 2019.; Fisher, Sharon. "Contentious Politics in Croatia: The War Veterans' Movement." Essay. In *Uncivil Society?: Contentious Politics in Post-Communist Europe*, edited by Petr Kopecký and Cas Mudde. London: Routledge, 2003.; Soldić, Marko. "A Land Fit for Heroes: Croatian Veterans of the Homeland War." Thesis, University Of Oslo, 2009.; Pål, Kolstø, and Vjeran Pavlaković. "Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-Building in Croatia." Essay. In *Strategies of Symbolic Nation-Building in South Eastern Europe*, 19–51. Farnham, Surrey, England: Ashgate, 2014.; Jakir, Aleksandar. "Croatia: Victims of Transition? The Role of Homeland War Veterans in Public Discourse in Croatia." Essay. In *Military Past, Civilian Present International Perspectives on Veterans' Transition from the Armed Forces*, edited by Paul Taylor, Emma Murray, and Katherine Albertson, 31–42. London: Springer, 2019.

14 Soldić, "A Land Fit for Heroes".

15 Ibid., 23.

16 Sokolić, "Heroes at the Margins", 143.

17 Car, Viktorija. "Myths in Media Texts: How Media in Croatia Treats Veterans and Tycoons." *Medianali* 2, no. 4 (2008): 145–63.; Sokolić, "Heroes at the Margins".

Zvanični status *branitelja* regulisan je Zakonom o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji, koji je prvobitno usvojen 2004. godine, a posljednji put izmenjen u julu 2021. godine.¹⁸ Prema članu 3 pomenutog zakona, *branitelj* se definiše kao „osoba koja je organizirano sudjelovala u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti odnosno suvereniteta Republike Hrvatske kao pripadnik Oružanih snaga Republike Hrvatske“ ili kao naoružani pripadnik *Narodne zaštite*, koju je HDZ (Hrvatska demokratska zajednica) prvobitno osnovao 1991. godine kao civilnu organizaciju. Svrha Narodne zaštite bila je da pomogne vladi usred rastućih tenzija s Jugoslovenskom narodnom armijom (JNA).

Zvaničan status *branitelja* i prateće privilegije koje uživaju nisu bez kontroverzi. Kako je istakla politologinja Danijela Dolenc, boračka prava su ozakonjena od 1994. godine, a značajne promene su izvršene 1996, 2001. i 2004. godine.¹⁹ Naime, „do 2004. godine, zakonom je ovoj populaciji odobreno 37 različitih materijalnih prava, što najvažnije uključuje penzije, naknadu za invalidnost, plaćene zdravstvene usluge i usluge nege, prioritet u obezbeđivanju smeštaja, dečiji dodatak, naknade za nezaposlenost, finansijsku pomoć u obezbeđivanju zaposlenja, poreske olakšice, stipendije, garantovani ulazak na Univerzitet i još mnogo toga.“²⁰ Ne nedostaje kontroverzi ni kada je reč o registru veterana; čuvan je u tajnosti skoro dvadeset godina i objavljen 2012. godine pod vladom sa socijaldemokratama (SDP) na čelu. Socijaldemokratska partija Hrvatske je kao broj veterana prijavila 503.112, što je otkrilo 13.700 dodatnih osoba za koje se činilo da su dodate registru između 2008. i 2012. godine, a to je pak manipulaciju registrom pokazalo kao pitanje koje se uporno postavlja.²¹

18 *Narodne Novine*. "Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji", NN 121/17, 98/19, 84/21. <https://www.zakon.hr/z/973/Zakon-o-hrvatskim-braniteljima-iz-Domovinskog-rata-i-%C4%8Dlanovima-njihovih-obitelji->.

19 Dolenc, Danijela. "A Soldier's State? Veterans and the Welfare Regime in Croatia." *Analizirano hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 14, no. 1 (2018): 63. <https://doi.org/10.20901/an.14.03>.

20 Protest u trajanju od 555 dana, koji su neka udruženja ratnih veterana pokrenula 2014. godine a završio se 2016. godine, pokazuje njihov značaj za politički život Hrvatske. Kao što su istakli Bodušinski i Pavlaković, protest je predstavljao „najozbiljniju pretnju hrvatskim pravnim institucijama od nezavisnosti“

Boduszyński, Mieczysław P., and Vjeran Pavlaković. "Cultures of Victory and the Political Consequences of Foundational Legitimacy in Croatia and Kosovo." *Journal of Contemporary History* 54, no. 4 (2019): 799-824; Milekić, Sven. "A Protest, Coup d'État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?" *Croatian Political Science Review* 59, no. 4 (2022): 215-250; Dolenc, Danijela. "A Soldier's State? Veterans and the Welfare Regime in Croatia." *Analizirano hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 14, no. 1 (2018): 63. <https://doi.org/10.20901/an.14.03>.

21 Dolenc, "A Soldier a State?", 63.

Hrvatske obrambene snage (HOS) su još jedna kategorija ratnih veterana devedesetih godina, a najistaknutija grupa kada je reč o upotrebi pozdrava ZDS i uopšte ustaških oznaka. Sporna pozicija u kojoj borci HOS ostaju pretežno je rezultat njihovog insistiranja na upotrebi ustaških simbola – pre svega pozdrava ZDS – uz traženje istog poštovanja kakvo je dodeljeno *braniteljima*. Treba istaći da ne koriste sve boračke organizacije kontroverzne simbole, a upotreba pozdrava ZDS je pre svega povezana upravo s veteranima HOS i radikalnim desničarskim grupama i pojedincima.²² Sledeći odeljak detaljnije predstavlja HOS, pre nego što se fokusiramo na slučaj spomen-ploče.

22 U cilju istraživanja značenja koja su povezana s pozdravom ZDS, obavila sam preliminarne intervjue s nekoliko ratnih veterana početkom 2020. godine. Međutim, taj segment mog istraživanja bio je prekinut pandemijom, pa sam odlučila da ga odložim.

3. Hrvatske obrambene snage

Hrvatske obrambene snage (HOS) osnovane su i raspoređene od strane Hrvatske stranke prava (HSP) između 1991. i 1993. godine. Hrvatsku stranku prava su 25. februara 1990. godine osnovali Dobroslav Paraga i Ante Paradžik, obojica disidenti za vreme socijalističke Jugoslavije. Isprva je HOS funkcionisao kao paravojska pod HSP-om, a 1992. godine integrisani su u redovnu Hrvatsku vojsku. Njihova istorija je daleko od jednostavne, a veterani HOS izazivaju kontroverze do danas. Na tu situaciju uticalo je više faktora, što ukratko prikazujem u nastavku.

Naime, politička partija HDZ je u početku bila rezultat ideje nacionalnog pomirenja koju je razvio njen osnivač i prvi hrvatski predsednik Franjo Tuđman. Kao takav, HDZ je podržao ideju „svenacionalnog pomirenja“ koja je izgrađena na tri stuba hrvatskih političkih ideja: državotvornoj doktrini Ante Starčevića, društvenoj doktrini Stjepana Radića i, konačno, „pozitivnom nasleđu hrvatske levice“.²³ Kao jedna od posledica liberalizacije i uspostavljanja višestranačkog sistema u Hrvatskoj osamdesetih godina prošlog veka, pojavile su se različite ideje u vezi sa obnovom nekih od starih političkih stranaka kao što je HSP. Dobroslav Paraga i Ante Paradžik, bivši politički zatvorenici, bili su glavni akteri koji su to omogućili.²⁴ Glavni cilj HSP-a – stranke koja je aktivno evocirala sećanje na ustaško nasleđe i uspostavljanje Nezavisne Države Hrvatske – bila je nezavisna i suverena hrvatska država.²⁵

23 Cipek, Tihomir. "Politike Povijesti u Republici Hrvatskoj. Od 'Puška Puče' Do 'Hristos Se Rodi.'" Essay. In *Kultura Sjećanja: 1918. Povijesni Lomovi i Svladavanje Prošlosti*, edited by Tihomir Cipek and Olivera Milosavljević, 19. Zagreb, Hrvatska: Disput, 2007.; Veselinović, "Franjo Tuđman i Pravaši", 73.; Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011. 3. svezak 1991-2011*. Zagreb: EPH Media, 2011.

24 Veselinović, "Franjo Tuđman i Pravaši", 75.

25 Veselinović, Velimir. "Obnavljanje i Djelovanje Hrvatske Stranke Prava, 1990-1992." *Politička misao* 51, no. 2 (2014): 55-87.; videti za detaljnu analizu političkog odnosa Tuđmana i pravaša: Veselinović, "Franjo Tuđman i Pravaši"

Od ponovnog uspostavljanja HSP-a, stranka je NDH nazivala simptomom želje hrvatskog naroda za nezavisnom državom, a aktivno je obeležavala 10. april, zvanični datum osnivanja NDH. Štaviše, politička propaganda HSP-a uključivala je i ustaške oznake; međutim, iako su se pozivali na NDH, takođe su se odrekli bilo kakve veze sa ustaškim režimom. Kao što je pomenuo Pavlaković, ta paradoksalna pozicija bila je tipična za političku rehabilitaciju ustaša tokom devedesetih.²⁶ Vojnici HOS su aktivno koristili ustaške simbole, dok je pozdrav ZDS bio zvaničan pozdrav koji je povremeno pratio i fizički nacistički pozdrav. Pored akronima HOS koji se odnosi na onaj koji su koristile ustaške oružane snage 1944–1945. godine, pripadnici HOS nosili su i crne uniforme koje su podsećale na ustaške uniforme, pevali ustaške pesme i slavili datum osnivanja NDH, koji i danas redovno obeležavaju.²⁷

Pošto su mislili da hrvatske vlasti ne postupaju odlučno protiv velikosrpske agresije, Paradžik i Paraga osnovali su Ratni štab Hrvatskih obrambenih snaga, što su opravdali navodeći da su HOS „spontano stvorili njihovi pripadnici koji se već bore u prvim redovima u kritičnim područjima Hrvatske“.²⁸ Kao takav, HOS se može definisati kao „paravojna formacija koju je organizovao HSP izvan bilo koje vojne ili policijske organizacije, sa ciljem odbrane od velikosrpske agresije“.²⁹

HOS je počinio razne ratne prestupe, kao što su ubistva, streljanja, borbe i uništavanje antifašističkih spomenika iz Drugog svetskog rata.³⁰ Vojnici HOS takođe su bili uključeni u ilegalna iseljavanja uglavnom Srba koji su zauzeli stanove u vlasništvu bivše Jugoslovenske narodne armije u Splitu. Kako piše Sven Milekić, jedinice HOS počinile su neke zločine, poput onog u selu Cerna kod Vinkovaca u februaru 1992. godine, kada je pogubljena cela srpska porodica.³¹

26 Pavlaković, Vjeran. "Opet Za Dom Spremni." Essay. In *Kultura Sjećanja: 1941*, edited by Tihomir Cipek, Sulejman Bosto, and Olivera Milosavljević, 125. Zagreb: Disput, 2008.

27 Milekić, Sven. "Hrvatske Paramilitarne Snage: Od Kritičara Do Saradnika Vlasti" *Balkan Insight*, May 6, 2020. <https://balkaninsight.com/sr/2020/05/06/croatians-1990s-paramilitaries-from-government-critics-to-collaborators/>.

28 Veselinović, "Franjo Tuđman i Pravaši", 79.

29 Veselinović, "Obnavljanje i Djelovanje Hrvatske Stranke Prava, 1990-1992.", 69.

30 Pavlaković, Vjeran. "Memoryscapes of the Homeland War." *Youth Initiative for Human Rights Croatia*, March 2022. https://yihr.hr/system/publication/document/32/memoryscapes_en_web.pdf.

31 Milekić, Sven. "Hrvatske Paramilitarne Snage: Od Kritičara Do Saradnika Vlasti." *Balkan Insight*, May 6, 2020. <https://balkaninsight.com/sr/2020/05/06/croatians-1990s-paramilitaries-from-government-critics-to-collaborators/>.

Mnoge antifašističke spomenike su takođe vandalizovale i uništavale redovne hrvatske jedinice, meštani i aktivisti političkih stranaka. Na kraju je HOS inkorporiran u zvaničnu hrvatsku vojsku 1992–1993. godine, ali je priznat 2001. godine u zakonu koji je usvojila vlada levog centra. Međutim, obezbeđivanje statusa veterana bilo je zahtevno za pripadnike HOS ako nisu služili i u hrvatskoj vojsci nakon što su inkorporirani u zvaničnu vojsku.

4. Spomen-ploča HOS

Spomen-ploču HOS – na kojoj je ispisan pozdrav ZDS – podigli su bivši pripadnici HOS i lokalni političari 5. novembra 2016. godine (slika 1). Ploča je posvećena jedanaestorici vojnika HOS koji su poginuli u borbama 1991. i 1995. godine. Postavljena je na obdanište u blizini Spomen-područja Jasenovac, što je izazvalo polemiku i podstaklo debatu. Naime, Jasenovac je bio najveći koncentracioni logor koji je osnovala NDH, i logor u koji su ustaše progonile te u njemu ubijale desetine hiljada Srba, Jevreja, Roma i antifašista.³²

Pozdrav ZDS je, međutim, deo zvaničnog amblema HOS, koji služi kao argument u korist njegove navodne zakonitosti, uprkos tome što nije bio zakonski regulisan tokom rata devedesetih godina. Posleratno priznanje HOS kao legitimnih vojnih formacija u *Domovinskom ratu* čini osnovu za poziciju prema kojoj je ZDS proizvod devedesetih.³³ Ipak, tokom rata pozdrav je korišćen u cilju evociranja sećanja na ustaški režim i NDH, kao što je prikazano u prethodnom odeljku.

Slučaj spomen-ploče HOS stigao je do najviših nivoa vlasti, istovremeno izazivajući reakciju lokalne i međunarodne zajednice. To je uključivalo reakcije predstavnika nacionalnih manjina u Hrvatskoj, poput Srpskog narodnog vijeća (SNV), kao i raznih nevladinih organizacija i političara.³⁴ Tadašnja predsednica Kolinda Grabar-Kitarović umanjila je značaj upotrebe pozdrava i dosledno ga nazivala „starim hrvatskim pozdravom“.³⁵ Stabilnost vlasti je u jednom trenutku bila ugrožena jer su udruženja ratnih

32 Mataušić, "Jasenovac 1941. - 1945. Logor Smrti I Radni Logor".

33 Damčević, Katarina. "Cultural Texts, Enemies, and Taboos: Autocommunicative Meaning-Making Surrounding the 'Ready for the Homeland' Ustaša Salute in Croatia." *Social Semiotics* 33, no. 3 (2021): 476. <https://doi.org/10.1080/10350330.2021.1883404>.

34 Milekić, Sven. "Fascist Slogan near Croatia Concentration Camp Sparks Anger (Fašistički Slogan u Blizini Hrvatskog Koncentracionog Logora Izaziva Bes)." *Balkan Insight*, May 22, 2018. <https://balkaninsight.com/2016/12/05/plaque-near-wwii-concentration-camp-scandalises-region-12-05-2016/>.

35 Milekić, Sven. "Fascist Legacy Causes Persistent Headache for Croatian President (Fašističko Nasleđe Zadaje Stalnu Glavobolju Hrvatskom Predsedniku)." *Balkan Insight*, March 7, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/02/28/fascist-legacy-causes-persistent-headache-for-croatian-president/>.

veterana insistirala na tome da ploča ostane, a vladajuća stranka HDZ se istorijski oslanjala na njihovu podršku.³⁶ Štaviše, Samostalna demokratska srpska stranka (SDSS) i Hrvatska narodna stranka (HNS) zapretile su da će napustiti koalicionu vladu ako ploča ostane. Međutim, taj scenario je na kraju izbegnut jer je ploča premeštena pored memorijalnog parka iz *Domovinskog rata* izvan obližnjeg grada Novska.³⁷

Slika 1. Spomen-ploča HOS u Jasenovcu. Fotografija: Vjeran Pavlaković.

36 Sokolić, "Heroes at the Margins".

37 Milekić, Sven. "Croatia Removes Fascist Slogan Plaque from Jasenovac (Hrvatska Uklonila Ploču Sa Fašističkim Sloganom Iz Jasenovca)." *Balkan Insight*, May 18, 2018. <https://balkaninsight.com/2017/09/07/croatian-wwii-fascist-chant-plaque-from-jasenovac-09-07-2017/>.

5. Dokument dijaloga kao odgovor na spomen-ploču HOS

Kao odgovor na spor koji je izbio zbog spomen-ploče HOS, vlada je osnovala Savet za suočavanje sa posledicama vladavine nedemokratskih režima, koji su činili naučnici koji su pokušali da odgovore na tu kontroverzu. Njihov odgovor na kraju se oblikovao u takozvanom Dokumentu dijaloga, koji su objavili kako bi ublažili uočene nepomirljive perspektive povezane s pozdravom ZDS i spomen-pločom HOS, kao i one koje se odnose na nasleđe bivše Jugoslavije i *Domovinskog rata* devedesetih godina.

Svrha Dokumenta dijaloga može se posmatrati kao dvostruka jer pruža narativ o hrvatskim iskustvima s nacističko-fašističkim ustaškim režimom, kao i s četrdesetpetogodišnjom jednopartijskom komunističkom vladavinom koja je usledila, dok istovremeno služi kao deklarativni zakon o sećanju. Naime, kako je u svojoj analizi istakao Hrvoje Cvijanović, sveobuhvatna implikacija Dokumenta dijaloga izgleda da se zasniva na pretpostavci da nisu svi simboli mržnje stvoreni jednaki.³⁸ Shodno tome, Dokument dijaloga predlaže da se sporne oznake koje treba smatrati nedvosmislenim kvalifikuju kao takve „jer su stvorene upravo da identifikuju režime i pokrete kojima pripadaju“ i „njihovu kriminalnu politiku

---

38 Cvijanović, Hrvoje. "On Memory Politics and Memory Wars: A Critical Analysis of the Croatian Dialogue Document." *Politička misao* 55, no. 4 (2018): 126. <https://doi.org/10.20901/pm.55.4.05>.

i politiku genocida“, na osnovu kojih su dodeljene „oznake fašizma u svim njegovim manifestacijama“.39

Savet je na kraju prosledio tumačenje pozdrava kao „*prima facie* sporne oznake mržnje“ zbog njegovog porekla i upotrebe tokom ustaškog režima u Drugom svetskom ratu, istovremeno pozivajući na izuzetak kada je u pitanju upotreba ZDS prilikom obeležavanja *Domovinskog rata*.40 Kako je Savet elaborirao, mogućnost korišćenja pozdrava u vanrednim okolnostima imala je za cilj da se priznaju prava nekih udruženja ratnih veterana koji su koristili ZDS tokom *Domovinskog rata*.41 Činjenicu da su pripadnici HOS koristili pozdrav kao svrsishodan nastavak ustaške zaostavštine Savet nije priznao, što je dodatno doprinelo normalizaciji ustaške zaostavštine.

Važno je napomenuti da se Savet pozvao na Deklaraciju o Domovinskom ratu u svom opravdanju upotrebe pozdrava u „vanrednim okolnostima“. Oni to čine posebno u odnosu na karakterizaciju rata kao „legitimne i ustavno opravdane bitke protiv agresora kako bi se oslobodila zemlja tokom *Domovinskog rata*“.42 Shodno tome, Dokument dijaloga priznao je isključivo već uspostavljena – i preovlađujuća – tumačenja vezana za *Domovinski rat*, bez podsticanja dijaloga o kontroverznim ratnim nasleđima i upornoj upotrebi ustaških simbola u Hrvatskoj. Preporuke Dokumenta dijaloga nikada nisu zakonski usvojene ni od jednog zakonodavnog tela.

Deo koji sledi baca svetlo na prepletenost pozdrava sa ustaljenim narativom o *Domovinskom ratu* i institucionalizovanom verzijom sadržanom u Deklaraciji o Domovinskom ratu.

39 *Dokument Dijaloga: Temeljna Polazišta i Preporuke o Posebnom Normativnom Uređenju Simbola, Znakovlja i Drugih Obilježja Totalitarnih Režima i Pokreta*. Vijeće za suočavanje sa posljedicama nedemokratskih režima, 2018., 22-23. <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/Vijesti/2018/02%20velja%C4%8Da/28%20velja%C4%8De/Dokument%20dijaloga.pdf>.

40 Ibid., 24-25.

41 Ibid., 26.

42 Ibid., 25.

6. Ratni narativ i Deklaracija o Domovinskom ratu

Činjenica da je pozdrav *Za dom spremni* postao prepleten s dominantnim ratnim narativom u vezi s hrvatskim ratom za nezavisnost devedesetih godina dodaje još jedan sloj složenosti kada je u pitanju njegova upotreba, što slučaj spomen-ploče HOS prikladno pokazuje. Naime, dominantni narativ o hrvatskom *Domovinskom ratu* uokviruje taj rat kao isključivo odbrambeni rat, čiji su glavni ciljevi bili spas hrvatske države i sprečavanje uništenja hrvatskog naroda.⁴³ Dalje, činjenica da je *Domovinski rat* poslužio kao glavni događaj za posleratnu izgradnju identiteta dodatno potvrđuje taj stav.

Politička stranka HDZ, koja je došla na vlast 1991. godine, imala je za cilj da prekine sve veze s Jugoslavijom tako što će ratni narativ učiniti centralnim delom posleratnog procesa izgradnje nacije.⁴⁴ Održavanje ratnog narativa služi i za obezbeđivanje osećaja kontinuiteta hrvatske države, koji se ogleda upravo u brisanju ili marginalizaciji elemenata koji se doživljavaju kao pretnja novouspostavljenom poretku. Deklaracija o Domovinskom ratu na prikladan način pokazuje relevantnost ugrađenog ratnog narativa za hrvatsko društvo i politiku. Usvojena od strane Hrvatskog sabora 2000. godine, ta deklaracija predstavlja institucionalizovanu verziju ratnog narativa i poziva na to da svi građani Hrvatske jednoznačno prihvate značenja i vrednosti vezane za *Domovinski rat*.⁴⁵

43 Kolstø and Pavlaković, "Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream", 19.; Jović, Dejan. "The War That Is Not Allowed to Be Forgotten: Nationalist Discourse on the 'Homeland War' ." *Südosteuropa-Mitteilungen* 52, no. 3 (2012): 52–69.

44 Kolstø and Pavlaković, "Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream".

45 *Narodne Novine*. "Deklaracija o Domovinskom ratu (Homeland War Declaration). NN102/2000." https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html.

Kako u svom istraživanju identifikuje Ivor Sokolić, postoje određene ključne komponente ratnog narativa koje ga karakterišu, a to su: odbrana, opstanak i borba, agresori, Jugoslavija kao slomljena, viktimizacija i rat nije završen.⁴⁶ Iako je Sokolić svoje uvide zasnivao na intervjuima s hrvatskim ratnim veteranima, oni pružaju neprocenjiv doprinos razumevanju političke upotrebe ratnog narativa i presudne uloge veterana u toj dinamici.

Kada je u pitanju komponenta *odbrane*, relevantno je napomenuti da se sukob posmatra kao čin samoodbrane protiv agresora; iako nema sumnje da se agresija dogodila, taj stav se obično koristi u svrhu opravdavanja ratnih zločina koje su Hrvati počinili tokom rata.⁴⁷ Deklaracija o Domovinskom ratu značajno doprinosi tome kao institucionalizovani dokument koji omogućava da prevlada jednostrana verzija prošlosti.⁴⁸

Komponenta *opstanka i borbe* odnosi se na karakterizaciju ratnih veterana posredstvom njihove spremnosti da idu u rat: opisani su kao „bosonogi“ ili „goloruki“ hrvatski vojnici koji su bili u stanju da se bore protiv agresora – Srba – bez pripreme.⁴⁹ Kada je reč konkretno o Hrvatskim obrambenim snagama, obično ih hvale kao heroje koji su krenuli u rat ne postavljajući pitanja.

Komponenta *agresora* najznačajnije uključuje reference na „Srbe/Srbiju“, „velike Srbe / Veliku Srbiju“, „JNA“ (Jugoslovenska narodna armija), „četnike“, ili na kombinacije kakva je „srpski četnici“.⁵⁰ Kao što Pavlaković ističe, u političkom diskursu devedesetih Jugoslavija je „sistematski okarakterisana kao ‘tamnica hrvatskog naroda‘“, sa specifičnim izrazima koji bi odražavali tu tendenciju, kao što je upotreba reči „agresori“, što se odnosi na „jugokomuniste“, i „vitezi“ i „mučenici“, što se odnosi na hrvatske vojnike.⁵¹

Jugoslavija kao slomljena je komponenta koja je više vezana za narativ izgradnje nacije,

46 Sokolić, „Heroes at the Margins“.

47 Jović, Dejan. „Croatia after Tudjman: The ICTY and Issues of Transitional Justice.“ *Chailot Papers* 116 (2009): 13–28.; Ljubojević, Ana. „Remembering The Hague: The Impact of International Criminal Justice on Memory Practices in Croatia.“ Essay. In *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, edited by Vjeteran Pavlaković and Davor Pauković, 177–93. London: Routledge, 2019.

48 Koren, Snježana. „Korisna Prošlost?“ Ratovi Devedesetih u Deklaracijama Hrvatskog Sabora.“ Essay. In *Kultura Sjećanja: 1991. Povijesni Lomovi i Svladavanje Prošlosti*, edited by Tihomir Cipek, 123–55. Zagreb: Disput, 2011.

49 Sokolić, „Heroes at the Margins“, 150.

50 Ibid.

51 Kolstø and Pavlaković, „Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream“. 32.

iako se i ovaj drugi može preklapati s ratnim narativom.⁵² Na primer, izbeglice i pojava ekstremističkih grupa tokom raspada Jugoslavije danas se često povezuju s jugoslovenskom državom, a ne s njenim nasilnim raspadom devedesetih godina prošlog veka.⁵³ Šira društvena praksa povezana s komponentom *Jugoslavija kao slomljena* ogleda se u pokušaju brisanja ili marginalizacije delova jugoslovenskog nasleđa, kao što je preimenovanje ulica i trgova.⁵⁴

Hrvatska kao stalna žrtva – ili komponenta *viktimizacije* ratne priče – vezana je za događaje kakvi su ratna uništenja Vukovara i Dubrovnika. Sokolić ističe da su, dok su pomenute gradove pominjali kao žarišta, sagovornici napravili i razliku između „nas, Hrvata, žrtava“ i „njih, Srba, agresora“.⁵⁵ Komponenta viktimizacije se redovno reprodukuje u godišnjim komemoracijama i u korišćenju simbola i insignija vezanih za *Domovinski rat* – na primer, u korišćenju pozdrava ZDS od strane bivših članova HOS.⁵⁶

Rat nije završen je poslednja komponenta ratnog narativa identifikovana u Sokolićevom istraživanju, a odnosi se na zajedničku percepciju pojedinih organizacija ratnih veterana da borba za hrvatsku nezavisnost nije okončana.⁵⁷ Neki od razloga koje su izrazili Sokolićevi sagovornici uključivali su percepciju da su velikosrpske snage i dalje prisutne, kao i pokušaje međunarodne zajednice da oduzme hrvatsku nezavisnost.

Ratni narativ pojačavaju pre svega vladajuća partija HDZ i organizacije ratnih veterana, kao i političari radikalne desnice. To, s druge strane, doprinosi marginalizaciji i isključivanju kritičnijih uvida u rat i njegovo nasleđe, kao i simboličkoj reprodukciji neprijatelja. Naime, svako ko osporava preovlađujuće tumačenje rata obično se smatra neprijateljem ili izdajnikom, ili, kako piše Dejan Jović, „nedovoljno čistim“ ili „nedovoljno hrvatskim“.⁵⁸ U okviru te dinamike, pozdrav ZDS ima kapacitet da posluži kao simbolični nosilac uspostavljenog ratnog narativa, što otežava ublažavanje i suprotstavljanje.

52 Sokolić, "Heroes at the Margins".

53 Kolstø and Pavlaković, "Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream". 32.

54 Lynch, Lily. "Croatia's Far-Right Rewrites Tito out of History (Hrvatska Krajnja Desnica Briše Tita Iz Istorije)." *Balkanist*, September 29, 2018. <http://balkanist.net/rewriting-tito-out-of-croatias-history/>.

55 Sokolić, "Heroes at the Margins", 151.

56 Pavlaković, Vjeran, and Davor Pauković. *Framing the nation and collective identities: Political rituals and cultural memory of the twentieth-century traumas in Croatia*. London: Routledge, 2019.

57 Sokolić, "Heroes at the Margins", 151.

58 Jović, Dejan, "Rat i Mir: Politika Identiteta U Suvremenoj Hrvatskoj", 27.

7. Zaključci

Borba s kontroverznim nasleđem – posebno u kontekstu postkonfliktnih društava – teret je koji nose mnoga društva. Međutim, to postaje problem kada se prošlost pretežno ulepšava, umesto da se angažuje na način koji podstiče dijalog i kritičko razmišljanje. Simbolički nastavak *Domovinskog rata* u Hrvatskoj, koji se manifestuje u upotrebi simbola i narativa što održavaju status quo, ometa stvaranje i olakšavanje otvorene sfere dijaloga posvećene izgradnji bolje budućnosti, zasnovane na onome što možemo naučiti iz prošlosti.

Kao primer pomenute dinamike, slučaj ploče HOS pokazao je postojanost simboličkih granica između Hrvata i Srba, verovatno najbolje prikazanih u Deklaraciji o Domovinskom ratu kao institucionalizovanom ratnom narativu. Štaviše, reakcija organizacija ratnih veterana i desničarskih aktera na bilo kakvu kritiku javnog prisustva pozdrava ZDS dodatno je simbolično podelila hrvatsko društvo na one koji podržavaju Hrvatsku odobravanjem pozdrava i propisanih značenja povezanih s njim i one koji se smatraju izdajnicima jer su prema prisustvu tog pozdrava kritični. To takođe dovodi do tabuizacije perspektiva koje se ne uklapaju u idealizovani ratni narativ, što samo podjaruje postojeće okolnosti.

Međutim, nedavni događaji mogli bi poslužiti kao osnov konkretnijim inicijativama za suzbijanje upotrebe ustaških simbola, iako je za procenu previše rano. Naime, predložene su izmene Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira⁵⁹, uz znatno povećanje novčanih kazni za upotrebu ustaških simbola kao što je skandiranje pozdrava ZDS (*Novi list*, 3. april 2023. godine). Iako ostaje da se vidi da li će predložene sankcije imati ikakvog efekta, glavno pitanje ostaje. Naime, zabrana nečega samo zabrane radi nikada ne bi trebalo da bude rešenje. Umesto toga, trebalo bi da bude deo šire društvene inicijative koja uključuje doprinos političara, vaspitača, naučnika, novinara i drugih relevantnih aktera. To posebno važi za kontroverzne simbole kakav je pozdrav ZDS, budući da zabranom ne nestaju ideje i narativi koji ih podstiču.

59 *Zakon.hr*. "Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira.". <https://www.zakon.hr/z/279/Zakon-o-prekr%C5%A1ajima-protiv-javnog-reda-i-mira>.

8. Reference

- Blanuša, Nebojša, and Enes Kulenović. "Hate Speech, Contentious Symbols and Politics of Memory: Survey Research on Croatian Citizens' Attitudes." *Croatian Political Science Review* 55, no. 4 (2018): 176–202.
- Boduszyński, Mieczysław P., and Vjeran Pavlaković. "Cultures of Victory and the Political Consequences of Foundational Legitimacy in Croatia and Kosovo." *Journal of Contemporary History* 54, no. 4 (2019): 799–824. <https://doi.org/10.1177/0022009419838045>.
- Brentin, Dario. "Ready for the Homeland? Ritual, Remembrance, and Political Extremism in Croatian Football." *Nationalities Papers* 44, no. 6 (2016): 860–76. <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.1136996>.
- Car, Viktorija. "Myths in Media Texts: How Media in Croatia Treats Veterans and Tycoons." *Medianali* 2, no. 4 (2008): 145–63.
- Cipek, Tihomir. "Politike Povijesti u Republici Hrvatskoj. Od 'Puška Puče' Do 'Hristos Se Rodi.'" Essay. In *Kultura Sjećanja: 1918. Povijesni Lomovi i Svladavanje Prošlosti*, edited by Tihomir Cipek and Olivera Milosavljević, 13–26. Zagreb, Hrvatska: Disput, 2007.
- Cvijanović, Hrvoje. "On Memory Politics and Memory Wars: A Critical Analysis of the Croatian Dialogue Document." *Politička misao* 55, no. 4 (2018): 109–46. <https://doi.org/10.20901/pm.55.4.05>.
- Damcevic, Katarina, and Filip Rodik. "Ready for the Homeland: Hate Speech on Croatian Right-Wing Public Facebook Pages." *Romanian Journal of Communication and Public Relations* 20, no. 3 (2019): 31–52. <https://doi.org/10.21018/rjcp.2018.3.264>.
- Damčević, Katarina. "Cultural Texts, Enemies, and Taboos: Autocommunicative Meaning-Making Surrounding the 'Ready for the Homeland' Ustaša Salute in Croatia." *Social Semiotics* 33, no. 3 (2021): 470–96. <https://doi.org/10.1080/10350330.2021.1883404>.
- Dolenec, Danijela. "A Soldier's State? Veterans and the Welfare Regime in Croatia." *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 14, no. 1 (2018): 55–78. <https://doi.org/10.20901/an.14.03>.

Dokument Dijaloga: Temeljna Polazišta i Preporuke o Posebnom Normativnom Uređenju Simbola, Znakovlja i Drugih Obilježja Totalitarnih Režima i Pokreta. Vijeće za suočavanje sa posljedicama nedemokratskih režima, 2018. <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/Vijesti/2018/02%20velja%C4%8Da/28%20velja%C4%8De/Dokument%20dijaloga.pdf>;
Also available in English: <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/Vijesti/2018/05%20svibanj/5%20svibnja/DOKUMENT%20DIJALOGA%20ENG.pdf>.

Fisher, Sharon. "Contentious Politics in Croatia: The War Veterans' Movement." Essay. In *Uncivil Society?: Contentious Politics in Post-Communist Europe*, edited by Petr Kopecký and Cas Mudde. London: Routledge, 2003.

Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011. 3. svezak 1991-2011*. Zagreb: EPH Media, 2011.

Jakir, Aleksandar. "Croatia: Victims of Transition? The Role of Homeland War Veterans in Public Discourse in Croatia." Essay. In *Military Past, Civilian Present International Perspectives on Veterans' Transition from the Armed Forces*, edited by Paul Taylor, Emma Murray, and Katherine Albertson, 31–42. London: Springer, 2019.

Jović, Dejan. "Croatia after Tudjman: The ICTY and Issues of Transitional Justice." *Chailot Papers* 116 (2009): 13–28.

Jović, Dejan. "The War That Is Not Allowed to Be Forgotten: Nationalist Discourse on the 'Homeland War' ." *Südosteuropa-Mitteilungen* 52, no. 3 (2012): 52–69.

Jović, Dejan. *Rat i Mir: Politika Identiteta U Suvremenoj Hrvatskoj*. Zaprrešić: Fraktura, 2017.

Koren, Snježana. "Korisna Prošlost?" Ratovi Devedesetih u Deklaracijama Hrvatskog Sabora." Essay. In *Kultura Sjećanja: 1991. Povijesni Lomovi i Svladavanje Prošlosti*, edited by Tihomir Cipek, 123–55. Zagreb: Disput, 2011.

Ljubojević, Ana. "Remembering The Hague: The Impact of International Criminal Justice on Memory Practices in Croatia." Essay. In *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, edited by Vjeran Pavlaković and Davor Pauković, 177–93. London: Routledge, 2019.

- Mach, Zdzisław. *Symbols, conflict and identity: Essays in political anthropology*. Albany: State University of New York Press, 1993.
- Mataušić, Nataša. *Jasenovac 1941. - 1945. Logor Smrti I Radni Logor*. Jasenovac: Javna Ustanova Spomen-Područje Jasenovac, 2003.
- Milekić, Sven. "Croatia Removes Fascist Slogan Plaque from Jasenovac (Hrvatska Uklonila Ploču Sa Fašističkim Sloganom Iz Jasenovca)." *Balkan Insight*, May 18, 2018. <https://balkaninsight.com/2017/09/07/croatian-wwii-fascist-chant-plaque-from-jasenovac-09-07-2017/>.
- Milekić, Sven. "A Protest, Coup d'état, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?" *Croatian Political Science Review* 59, no. 4 (2022): 215–50. <https://doi.org/10.20901/pm.59.4.10>.
- Narodne Novine. "Deklaracija o Domovinskom ratu (Homeland War Declaration)." NN 102/2000. Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora. Available online at: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html . Accessed March 31, 2023.
- Pavlaković, Vjeran. "Opet Za Dom Spremni." Essay. In *Kultura Sjećanja: 1941*, edited by Tihomir Čipek, Sulejman Bosto, and Olivera Milosavljević, 113–29. Zagreb: Disput, 2008.
- Pavlaković, Vjeran, Dario Brentin, and Davor Pauković. "The Controversial Commemoration: Transnational Approaches to Remembering Bleiburg." *Politička misao* 55, no. 2 (2018): 732. <https://doi.org/10.20901/pm.55.2.01>.
- Pavlaković, Vjeran, and Davor Pauković. *Framing the nation and collective identities: Political rituals and cultural memory of the twentieth-century traumas in Croatia*. London: Routledge, 2019.
- Pål, Kolstø, and Vjeran Pavlaković. "Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-Building in Croatia." Essay. In *Strategies of Symbolic Nation-Building in South Eastern Europe*, 19–51. Farnham, Surrey, England: Ashgate, 2014.
- Sokolić, Ivor. "Heroes at the Margins. Veterans, Elites, and the Narrative of War." Essay. In *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, edited by Vjeran Pavlaković and Davor Pauković, 143–59. London: Routledge, 2019.

Soldić, Marko. "A Land Fit for Heroes: Croatian Veterans of the Homeland War."
Thesis, University Of Oslo, 2009.

Veselinović, Velimir. "Obnavljanje i Djelovanje Hrvatske Stranke Prava, 1990-1992."
Politička misao 51, no. 2 (2014): 55-87.

Veselinović, Velimir. "Franjo Tuđman i Pravaši." *Politička misao* 53, no. 1 (2016):
71-102.

Veselinović, Velimir. *Hrvatska stranka prava od 1990. do 2011. Na izvoru desnoga
radikalizma i populizma*. Zagreb: Despot infinitus d.o.o., 2019.

Spremni za ratove sećanja:

SLUČAJ SPOMEN-PLOČE HOS U HRVATSKOJ

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo
Dečanska 12, Begrade
<http://www.hlc-rdc.org/>

Autorka:

Katarina Damčević

Prevod:

Marijana Gligorić

Lektura:

Nevena Bojičić

Grafički dizajn:

Milica Dervišević

Tiraž:

200

Štampa:

Instant System, Beograd

ISBN-978-86-7932-137-4

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355.426:316.7(497.5)"1991/1995"
316.75(497.5)"20"

ДАМЧЕВИЋ, Катарина, 1988-

Spremni za ratove sećanja : slučaj spomen-ploče HOS u Hrvatskoj / [autorka Katarina Damčević] ; [prevod Marijana Gligorić]. - Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2023 [Beograd : Instant System). - 28 str. ; 24 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 24-27.

ISBN 978-86-7932-137-4

а) Грађански рат -- Културолошки аспект -- Југославија -- 1991-1995 б) Хрватска -- Култура сећања -- 21в

COBISS.SR-ID - 130546441